

DÉL

Átadom a korszakot. Működik.
Ezek a kulcsok. Rend van.
Ezek a kulcsfigurák. Ezek
az emberi roncsok. Ez az átlag.
Ezek az ifjak. Még érnek.
Dél van. Ezek a reggeli lapok.

Ez a hivatal. Ebédelni vannak.
Ez itt a bélyegző. Egyszer hagy minden
nyomot. Ez a készpénz. Megfogható.
Ez itt a pillanatnyi helyzet. Ezek
a folyamatok. Leírhatók.
Elronthatatlanok. Ami elromlik –
így működött.

Ez itt a ragyogás. Így ragyog.
Ez itt a lebegés. Így lebeg.
Most beljebb megyünk. Így megyünk.
És itt a gépház. Ez titokzatos.

Kosztolányi Dezső

AZ ÚJ IRODALOM

Egy húszperces előadás

Kosztolányinak erről a tanulmányáról (illetve előadásáról), melyet a *Temesvári Hírlap* 1913. március 23-i száma őrzött meg számunkra, jóllehet fontos írás (néhány gondolata későbbi tanulmányaiban, bírázataiban is felbukkan, módosítva), mind-
eddig nem tudtunk: a bibliográfiai, repertóriumok nem tartják számon, kötetbe nem gyűjtötté(ü)k, a szakirodalom nem hivatkozik rá. A szöveg most előkerült, de az előadás körülményeit még nem sikerült felderítenünk: Kosztolányi leve-

leiben nem esik szó temesvári útról, életrajzában Kosztolányiné nem említi, hogy vőlegénye (hat hét múlva esküdtek meg) ekkoriban Temesváron járt volna, a helyi sajtóban nem találtunk utalást az előadásra. Másutt tartotta volna az előadást Kosztolányi, esetleg egy budapesti *Nyugat*-matinén? Erre sincs adatunk. Vajon mire vonatkozik a hangsúlyos fordulat, mely szerint *magyarul* beszél az új költészetéről? Talán fény derül egyszer erre is. Egy szerencsésebb kezű filológus közlé-

sünk nyomán bizonyára feltárja majd a tanulmány keletkezésének hátterét, történetét.

Persze ennél jóval lényegesebb maga a szöveg (amely egyébként hamarosan megjelenik a *Nyelv és lélek* harmadik, bővített kiadásában is). Addig is, amíg tüzetesen elemezni fogják, ötletszerűen most csak annyit jegyezni meg, hogy nyolcvanhat év távlatából tekintve az egyszerű lendületes és tömör előadásban talán nem a szimbolizmus csakugyan kissé külsőséges meghatározása a legtanulságosabb: nagyobb figyelmet érdemel a modern irodalom radikális újszerűségének lelkes meghirdetése, annak hangsúlyozása, hogy az egykor oly ragyogó költői fordulatok, hasonlatok, metaforák kiégtek, konvencióvá koptak, kiszorítják őket az új lelemények, de figyelemre méltó az

érthetetlenség vádjának cáfolása is, s kiváltképp, ehhez kapcsolódva, a modernség egyik legfontosabb jegyének kiemelése: az új – *akkor* új – író, festő nagyobb közreműködést kíván, sőt követel olvasójától, festményének szemlélőjétől, mondja Kosztolányi, mint klasszikus elődei. (Hogy ez az igény a szimbolizmusnak, éppen és csak annak volna jellegzetesége, ma már nem hisszük.) Kosztolányi itt olyan gondolatokat fogalmaz meg (vagy inkább: villant fel), nálunk jóformán elsőként, amiket napjainkban – évtizedekkel később – esztétikai iskolák szednek rendszerbe, fejtegetnek, taglalnak – ha nem is olyan lendületesen, elegánsan, játékosan, olyan vonzón, ahogyan ő tette ebben az elfeledett előadásában...

Réz Pál

Hölgyeim és uraim!

Húszpercnyi időnk van. E húsz perc alatt húsz év küzdelmét kell vázolnom. Addig, míg órámon a nagymutató megfutja ezt a kis utat, és a kismutató 1200-at recseg, eseményeken kell végigszáguldanom, vágatva kell átugranom éveken, írónkon, könyveken, s célhoz kell érnem, egy udvariatlan hajszában el kell vinnem Önöket az új irodalom koszorús kapujáig. Nem sápadt fogalmakat akarok most latolni. Nem akarok vitázni és szavakat hüvelyezni. Nem akarom Önöket fárasztani. Csak egy hangot akarok megütetni, hogy tovább rezegjen Önökben, s emelni akarom, intenzív érzéssé akarom fokozni azt, mit jelent a modern poézis. Nekem most az a szerepem, mint az indiai fakiré. A színpadon, a közönség szeme láttára pár perc alatt nedves és édes datolyákat kell tépnem egy száraz kóróról. Önöknek pedig ezalatt húsz év életét kell átélniök, elevenen és lángolón, mintha ez a terem, amely ránk borul, egy oxigénes bura volna. Kedves eseménynek, szenzációnak érzem, hogy itt vagyok és erről a dobogóról magyarul az új költészet mivoltáról beszélhetek.

Mi tehát az új költészet? A szót helyesen választottam meg. Új, és ragaszkodom ehhez. Tüntetés, góg és forradalom lüktet benne, de érték is van, jellemző érték. Ahogy a régi poétáknak az árvalányhaj vagy az atilla volt a jelképe, vagy a kalász, mely a zsíros földből nőtt, úgy kell nekünk ez a szó, amely a csúfnevünk, de egyben dicséretünk is. Mert a modern poézisnak nemcsak jellemvonása, de igazolása is az, hogy új. Elkoptak a régi szavak, meghalványultak a régi ritmusok, s az idegrendszernek új ingerekre van szüksége, hogy remegjen.

Aranykalászos rónaság. Beh szép, gyönyörű szép, de ma talán mégsem oly szép, mint volt ezelőtt. Isten tudja, talán kevesebbet érzünk belőle, mint a régiek, akik már le-

szüretelték a szavak mézét. Íme, jön valaki, és azt mondja nekem, jó estét. Ki jön extázisba, ha azt hallja? Egykor pedig ez egy ember kívánsága volt, egy ember egyéni kívánsága, aki nekem jót kívánt, aki azt akarta, hogy nyugalmas és békességes legyen az én estém, egykor áldás volt, barátság volt, ma konvenció. Jó estét – válaszolom neki, és továbbmegyek, és nem érzek semmit. Így vagyunk a versek szavaival is. Némely szó már eredménytelenül verdesi dobhártyánkat. Az, ami atyáinkat könnyre fakasztotta, minket megnevetett. Az, ami egykor poézis volt, ma banalitás. Ismerik Voltaire bon mot-ját: „Az első ember, aki kedvesét a rózsához hasonlította, lángész volt, a második számár.” Gondoljuk el, hány számár él azóta.

De sokan azt mondják, hogy olvastak modern verseket és novellákat, s bizarrnak találták, nem értették meg. Az új irodalom ellen általában az a divatos vád, hogy érthetetlen. A klasszikusokat nem éri ez a vád. De azért nem vagyok biztos abban, hogy a klasszikusokat jobban értik. Őket egyszerűen csak illik érteni: ha az olvasó nem érti meg, akkor a közhit szerint benne a hiba. Nem vallja be tehát, hogy nem érti. De ha egy új költőt nem értenek, akkor a költőben a hiba. Egyáltalán nagyon relatív dolog, hogy micsoda érthetetlen. Az előbb említettem a hasonlatok ükapját, a vén és rozsdás hasonlatot, hogy egy lány egy rózsához hasonló. Önök ezen nem csodálkoznak, megértik, természetesnek tartják. Egy kis rosszhiszeműséggel azonban badarnak találok, és csodálkozom, hogy mi volna hasonlatos a rózsa levelei és a kedvesem ruhája, a tövisek és a gombostűk között, s én ugyanilyen jogon egy rózsaszínű díványhoz, egy karcsú vázához vagy egy gyémántcsillárhoz hasonlítom őt. Minden megértéshez és szeretethez megértés is kell és hit. Bízom a művészen, aki beszél, az igazságban, az érzései és a szavai fatális szükségességében. Az új művészet nagysága éppen abban van, hogy több hitelt követel, mint a régi, s a művész alkotása szempontját a közönségbe helyezi, amely nemcsak tétlen befogadó közeg, de munkatársa is.

A közönség a munkatársunk. Igen, az új verseket ketten írják, a poéta és az olvasó. Világosan látom ezt. A régi író megvetette a közönséget akkor, midőn mindent kimondott előtte, az új író megbecsüli azt, sok dolgot rábíz, és mer diszkrét és titkolódzó lenni. Nem ad befejezettet, tökéletesebbet ad, befejezetlent, amit az olvasónak, a nézőnek kell befejeznie, kiteljesíteni, a tőkélyig emelni. Ezen a ponton érkezünk el az új művészet mély és egész különös értelmezéséhez. A festő csak egy vonalat húz meg, egy színfoltot ken a vászonra, amely titkokat tár fel, mélységekbe mutat. Az író is ezt teszi. Szavakat mond, amelyekben még ott az érzés frissessége, ködösen és kaotikusan szakadnak fel belőle, s ezek a szavak nem mondanak ki valamit nyersen, csak megindítják a fantáziát, éterinjekciót adnak neki, és felpezsdítik, s ezek a szavak többek, mint a valóság jelzői, ezek a szavak szimbólumok.

De mi a szimbólum?

Az új művészetet magát is szimbolizmusnak nevezik. Mi tehát a szimbolizmus? Sokat tépelődtem ennek a szónak a jelentésén, s kerestem a determinánsait, de én is oda jutottam, ahova a többiek. Csak néhány külsőséget tudtam meghatározni. A szimbolista művész hajlandó az életben, minden cselekedetünkben és szavunkban többet látni, mint mások. Minden valamit jelent. Nemcsak magát, de ezenkívül mást is. Ez az asztal csak egy asztal, de ha valami emlék köt ide, minden lehet, lehet nekem egy siker, egy kudarc vagy fájdalom szentelt emléke. A szimbolista érzi azt a kapcsolatot, amely minden ismeretes dolgot összefűz a nagy egészszel. A szimbolista titkolódzó. A szimbolista kevés szavú. A szimbolista arisztokrata.

Önök bizonyára emlékeznek Ibsen drámájára, a *Nórára*, ama felvonására, amelyben Rank orvos elbúcsúzik Nórától. Mielőtt elmegy, mielőtt meghal, rágyújt egy szivarra, Nóra nyújt neki egy gyufát. Rank orvos pedig csak annyit mond: „köszönöm a tüzet”. Nos, ezeknek a szavaknak rendkívüli értelmük van, ezek szimbolikus szavak. Azt mondhatta volna, hogy szerette őt, de mennyivel többet mondott, hogy semmit se mondott. Mennyivel többet mondott, hogy elharapta szájában a szót, s félénken, szemérmesen a gyufára vitte a beszédét, s szavait egy új, isteni dimenzióba lendítette. Az érzéseimet brutálisan, nyílt szavakkal is kifejezhetem, de egy tekintettel is közölhetem ugyanazt, és talán jobban, és közölhetem úgy is, hogy lehunyom a szemem, és a zárt szemem át nézem azt, akihez beszélni akarok. Ez az érzésközlés módja a modern verseknek is.

Most jó úton vagyunk. Éreznünk kell, hogy a szimbolizmus tiszteli minden ember életét. Minden ember végzetesen különbözik a másiktól, minden ember egy néma költő és egy nagy tragikus jelenség, és minden ember egyformán művész lenne, ha a formákat elvetve ki tudná fejezni, mi a különbség közte és egy másik ember között. Shakespeare éppen olyan külön világ, mint akármelyikünk. Ő csak jobban tudott beszélni. A modern művészet mindenkinek megadta a teljes szólásszabadságot. Egyénien, bátran kimondhatja, hogy kicsoda, miben különbözik a többiektől. A festő nem azt festi, ami van, de amit lát. Ez a szabadság is egy fő jellemvonása az új költészetnek. A költő nem az érzéseket dalolja, de az érzéseit, azt, amit érez, ebben pedig az egész világ érzéseit.

Mi igenis minden pillanatban, minden szónál és gesztusnál teljesen érezzük magunkat. Ha azt mondja egy poéta: „szomorú vagyok”, akkor ez a szomorúság nem egy perc szeszélye, hanem minden szomorúság, a szomorúság kvintesszenciája, az, ami kíséri életét, az, ami minden ember szomorúsága. Az öröm pedig minden öröm, a sírás minden sírás, és a jaj minden jaj. Valami egészet akarunk.

Itt kapcsolódik össze az új költészet esztétikai igazsága azzal a hatalmas szellemi áramlattal, amely most felemeli az egész világot, és újra egy finom spirituális ködbe burkolja. A tudós tört lombikkal áll a dolgozószobája küszöbén, s az experimentális tudományok teljes kudarcával metafizikai igazságot keres. A művész se elégszik meg a részletekkel, mint a naturalisták, anekdotákkal, mint a régiek, hanem a részletekben is az egész világot akarja átkarolni. Szétszedték a világot, kimutatták, hogy az öröm piros, a bánat fekete, de ez éppoly keveset ért, mint az a sarkigazság, hogy $a = a$, vagy $2 \times 2 = 4$. Intuíciót akarunk és szimbólumokat, amely földi létünket fönségessé teszi és elmélyíti: hitet akar a modern író, hitet kér Önöktől is, azt a hitet, amely az embert és érzéseit végtelenné feszíti. Ebben a lelki reneszánszban született meg az új költészet, egy világban, amely a gondolkozás csődje után misztikumokhoz fordult, és várta a csodát.

Ez a csoda a magyar literatúrában már megtörtént.

Új és nagy költőink vannak, és én egy új kor és egy új művészet mámorával köszöntöm Önöket, hölgyeim és uraim, harcos üdvözlettel úgy, hogy még rajtam van a műhely korma, de a tüze is, és harcot, munkát, tüzet kívánok Önöknek is.